

ФІЛОСОФІЯ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ПРОЕКТУ УКРАЇНИ:
ЛЮДИНА ТА ЇЇ ГІДНА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ЯК МЕТА І УМОВА
ПОСТУПУ

Цивілізаційний проект України осмислюється як образ майбутнього, який породжує стратегію її вільної, гідної та ефективної реалізації у світі через гідну самореалізацію її громадян. В умовах демократії гідна самореалізація людини постає метою і умовою цивілізаційного поступу, що не заперечує культурну самобутність країни. Доводиться, що це робить Україну суб'єктом історії, а її громадян – захищеними та вільними.

Ключові слова: *цивілізація, цивілізаційний поступ, цивілізаційний проект України, людина, гідна самореалізація, метаантропология, метаантропологічний потенціалізм.*

Khamitov N. Philosophy of civilization project of ukraine: human and its decent self-realization how purpose and condition for progress. *The civilization project of Ukraine is interpreted as an image of the future, which generates a strategy for its free, decent and effective implementation in the world through decent self-realization of its citizens. In a democracy, a decent self-realization of man appears to be the goal and condition of civilization advancement, which does not deny the cultural identity of the country. It is proved that this makes Ukraine a subject of history, and its citizens are protected and free.*

Key words: *civilization, civilizational progress, civilization project of Ukraine, human, decent self-realization, meta-anthropology, meta-anthropological potentialism.*

Хамітов Назін Віленович – доктор філософських наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України

У просторі демократії глибинною метою цивілізаційного проекту будь-якої країни є людина та її розвиток – гідна самореалізація людини як *особистості*. Така самореалізація, по суті, є її *способом здійснення* цивілізаційного проекту, і критерієм його продуктивності. Спробуємо аргументувати й розгорнути ці положення. Для цього, передусім, слід визначити сутнісні риси гідної самореалізації людини та можливі перешкоди на її шляху. Але спочатку осмислимо поняття цивілізаційного проекту. Цивілізаційний проект – це образ майбутнього країни, який породжує стратегію її вільної, гідної та ефективної реалізації у світі через гідну самореалізацію її громадян, у процесі чого культурна самобутність поєднується з цивілізаційним поступом. Іншими словами, цивілізаційний проект – це результат продуктивного цивілізаційного вибору, який робить країну суб'єктом історії, а її громадян – захищеними та вільними.

Таке визначення спонукає виділити два важливі проблемні зрізи.

По-перше, саме гідна самореалізація людини у будь-якій епохи і у будь-яких народів постає *основою* цивілізаційного проекту і цивілізаційного розвитку. Проте лише у XXI столітті вона починає усвідомлюватися як головна *мета* цивілізаційних проектів, що робить ці проекти не лише більш гуманістичними, а й більш *ефективними*. Тобто цивілізаційний проект, в якому людина, її розвиток і самореалізація є лише *засобом*, сьогодні не буде успішним ні за жодних обставин. Це слід враховувати, створюючи і втілюючи цивілізаційний проект України.

По-друге, ставлячи питання культурної самобутності і цивілізаційного поступу, ми торкаємося питання взаємодії цивілізації та культури. Залишаючи осторонь концепції, які протиставляють цивілізацію і культуру як матеріально-технічне та духовно-творче начала, звернемося до підходу, який їх об'єднує. Ця єдність зумовлена тим, що в житті людини культурне і цивілізаційне начала перебувають у постійній взаємодії – культура є духовне наповнення цивілізації, цивілізація – створення умов для розвитку культури. Цивілізація набуває сенсу як засіб розкриття соціально-економічного і культурного потенціалу держави, доведення його до світового рівня, тоді як культура являє собою

засіб одухотворення й олюднення цивілізації. Лише певний рівень розвитку цивілізації дає людині *свободу* для реалізації життєвого потенціалу – гідної самореалізації, в тому числі й для культурно-гуманістичного розвитку, проте саме свобода самореалізації не дає цивілізації руйнувати саму себе.

Сказане породжує нові важливі питання. Як можуть бути поєднані цивілізація і культура? Може, все ж таки їх взаємна обумовленість і цілісність, яка виводить країну на світовий рівень, принаймні робить її помітною у світі, і є кінцевою метою цивілізаційного проекту України?

Відповідаючи на перше питання, слід визнати, що культура і цивілізація продуктивно поєднуються у суспільстві лише через *особистостей* цього суспільства. А це можливо тільки за умови їх *гідної самореалізації*. Тому, даючи відповідь на друге питання, можна стверджувати, що глибинною метою цивілізаційного проекту все ж буде людина як особистість з її розвитком та самореалізацією, а не баланс культури і цивілізації, які створює людина, як, зрештою, і баланс між ними.

Осмилення такої мети цивілізаційного проекту потребує заглибитися в поняття цивілізації.

У найширшому сенсі цивілізація є способом присутності того чи іншого народу в історії. Якщо ця присутність є гуманістичною, то цивілізація органічно включає в себе культуру. Цивілізація надихається культурою, культура набуває буттєвої вкоріненості цивілізації.

Спрямованість до гуманізації, до забезпечення гідності й самореалізації людини – важлива тенденція сучасної цивілізації. Отже, сучасна цивілізація постає як *сукупність матеріально-технічних, економічних, правових й духовно-культурних умов* гідного життя людської спільноти.

Будь-яка цивілізація розвивається як єдність минулого, сучасного і майбутнього. Отже, цивілізація – це і її історія, і наявний стан, і цивілізаційний проект – спрямованість у майбутнє. Дуже важливо не зациклюватися на якомусь одному з часових вимірів власної цивілізації.

Зацикленість на минулому, нехай вельми героїчному, викликає до життя той консерватизм, який викреслює країну із

сучасності. Розчинення у наявному стані не дає можливості розвиватися, породжуючи безкінечний прагматизм і популізм політиків без ідеології. Зосередженість лише на майбутньому створює утопізм і заснований на ньому популізм лівих політичних сил.

Важливо усвідомлювати, що сучасна цивілізація є глобальною, яка інтегрує різні народи і країни на базі тих чи інших загальнолюдських цінностей. Чи означає це, що у світі може домінувати одна-єдина цивілізація, представлена тим чи іншим народом (народами, політичною або громадянською нацією), культурою і відповідною ментальністю? Так, у сучасному світі є подібна тенденція, або, точніше, *тенденції*, адже маємо декілька глобальних цивілізаційних проектів. Наддержави (або держави, які позиціонують себе як наддержави) у тій чи іншій формі представляють свій цивілізаційний проект як «взірцевий», будуючи на цьому ідеологію, внутрішню і зовнішню політику. В результаті сучасний світ є світом боротьби цивілізаційних проектів наддержав і тих держав, які вони втягують у свою орбіту. Це формує новий сценарій світоустрою, в якому одні країни чітко визначають своє право бути суб'єктами і режисерами геополітики, тоді як іншим відводиться беззаперечна роль об'єктів, що використовуються для впливу на суб'єктів-конкурентів.

Проте цій тенденції протистоїть інша, в річищі якої сучасний світ постає діалогом і консенсусом різноманітних цивілізаційних проектів. Геополітичні, військово-політичні й економічні реалії показують, що тенденція *консенсусного плюралізму* глобальної цивілізації є більш продуктивною, і саме на цій основі слід будувати цивілізаційний проект України, який конче потребує консенсусного плюралізму і в середині країни – тобто плюральність проектів гідної самореалізації її громадян.

Якою може бути методологія «вбудовування» гідної самореалізації в цивілізаційний проект України? Саме на таке запитання повинні відповісти науковці НАН України. Але перед тим слід зіставити поняття «цивілізаційний проект», «цивілізаційний вибір» та «цивілізаційний розвиток» й окреслити поняття гідної самореалізації людини.

Гідна самореалізація – це розкриття життєвого потенціалу людини в тілесному, творчому й духовному вимірах, що робить її креативною, а тому корисною для сучасного інноваційного суспільства. Така самореалізація органічно поєднує індивідуальні і комунікативні можливості людини. Гідна самореалізація означає діяльність, яка не лише розкриває здібності людини, здійснює її цілі і цінності, а й приносить задоволення її потреб і потреб її родини. Гідно самореалізована людина є щасливою – і в професії, і в родині, і в соціальному громадянському просторі. Така людина вступає у відносини, здатна створювати відкрите демократичне суспільство, яке не знищує свободу в обмін на «щастя», а робить економічну, політичну, духовну свободу особистості умовою свого розвитку. Отже, саме гідно самореалізовані громадяни є запорукою і критерієм того, що цивілізаційний проект України не стане рухатися у бік авторитаризму чи тоталітаризму.

Тут слід усвідомити одну важливу обставину. Важливою складовою гідної самореалізації людини саме в Україні є гендерна рівність та гендерне партнерство, що може подолати авторитарні тенденції у сім'ї та суспільстві в цілому. Жінка в Україні завжди відігравала надзвичайно важливу соціальну роль, і посилення її участі у новому цивілізаційному проекті потрібне не лише для звіту перед міжнародними партнерами України.

Воля до гідної самореалізації людини означає, що і окремій особистості, і суспільству в цілому потрібно зробити вибір – вибір цивілізаційного шляху, який зробить цю самореалізацію можливою. Сьогодні після чверті століття державної незалежності України перед нею знову постає доленосне питання цивілізаційного вибору. У масовій свідомості такий вибір асоціюється з обранням геополітичного регіону, блоку чи союзу країн, куди повинна увійти Україна. Проте цивілізаційний вибір країни як суб'єкта світової історії є передусім вибором *способу життя і цінностей*, які є продуктивними для розвитку країни та її громадян на тому чи іншому етапі її державного становлення. Вже на цій основі обираються зовнішньополітичні партнери, союзи, блоки тощо. Тому цивілізаційний вибір – це значною мірою вибір не

місця у світі, *а парадигми і стратегії реалізації власного поступу у світі*, що може бути трактовано як реальна національна ідея.

Цивілізаційний вибір країни неможливо *зробити* раз і назавжди, його потрібно постійно *підтверджувати* прагматичними програмами дій і самими діями. Продуктивний цивілізаційний вибір країни – це цивілізаційний проект і цивілізаційний розвиток, які потребують низки *виборів* – як у сенсі періодичного обрання влади в демократичному суспільстві, так і в сенсі здійснення *вибору за вибором* представниками обраної влади і політичної опозиції, а також забезпечення щоденного вибору у процесі самореалізації кожного свідомого громадянина. Але не можна заперечувати, що цивілізаційний вибір на певних етапах історії країни стає *Вибором з великої літери*, є доленосним і передбачає фундаментальний *стратегічний результат*. Не треба лише вважати, що, здійснивши такий Вибір, можна вже зняти з себе відповідальність, віддавши «сильним світу цього» – наддержавам чи геополітичним союзам здійснення стратегій реалізації Вибору. Цивілізаційний вибір – це постійний процес обрання, корекції та втілення *власних*, а не нав'язаних ззовні стратегій розвитку – способів утілення цивілізаційного проекту.

При цьому ми повинні усвідомлювати, що цивілізаційний вибір зовсім по-різному відбувається у тоталітарному, авторитарному і відкритому суспільствах. У тоталітарному соціумі його робить вождь, який окреслює контури майбутнього, а оточення вождя розробляє стратегії оволодіння майбутнім і визначає межі граничного напруження людини на цьому шляху. В авторитарному соціумі, наприклад, у соціумі олігархічного неофеодалізму ХХІ ст., маємо те ж саме з урахуванням можливості несистемних компромісів з опозицією. У відкритому суспільстві цивілізаційний вибір є результатом широких суспільних дискусій і консенсусу політичних еліт і народу.

У чому значущість і актуальність концепту «цивілізаційний вибір» на нинішньому етапі розвитку України? Чи можна замінити поняття «цивілізаційний вибір» на «цивілізаційна перспектива» чи «цивілізаційний розвиток»? Відповідаючи на ці питання, слід виходити з того, що саме вибір будь-якого суб'єкта (як індивідуального, так і колективного), є *необхідною умовою* переходу від

його потенціального стану до актуального, умовою його *дійсної* суб'єктності.

При цьому слід усвідомлювати, що цивілізаційний вибір країни поєднує в собі як цивілізаційний *проект*, так і цивілізаційний *розвиток* – і майбутній стан, і рух до нього. Як пов'язаний цей складний процес на рівні всього соціуму з окремою особистістю? Звісно, хотілося, щоб особистість була залучена в загальний процес на рівні щоденної самореалізації. Адже самореалізація людини як мета цивілізаційного проекту суспільства не означає, що ця самореалізація буде «увімкнена» лише по завершенні його втілення. Вона повинна *зумовлювати це втілення*. І тут можна говорити про **методологічний принцип вбудовування гідної самореалізації людини не тільки в результат, а й у процес реалізації цивілізаційного проекту**. Іншими словами, гідна самореалізація людини є не просто метою цивілізаційного проекту, його ідеологічним гаслом чи навіть методологічним вектором, вона повинна бути *практикою цивілізаційного проекту*.

Так само, як на рівні країни маємо рух від цивілізаційного вибору до проекту і його реалізації, так і на рівні особистості відбувається рух від життєвого вибору до життєвого проекту і здійснення цього проекту – самореалізації. Щирість, результативність і, одночасно, творчий динамізм і відкритість самореалізації Іншому і буде визначати її *гідність*.

Гідна самореалізація означає, що людина, дослухавшись до себе, обирає професію і близьку, кохану людину, створює разом із нею життєвий проект і надалі *відповідально* реалізує його з партнерами та однодумцями – виходить з наявного в поза межне, з потенціального – в актуальне. Негідність самореалізації – це зацикленість на перманентності життєвого вибору, такий «пошук себе», коли людина змінює професії, родини, ніде не відчуваючи себе собою, а відтак бере участь у чужих життєвих проектах, втрачаючи відповідальність. У авторитарному і тоталітарному суспільствах таких людей вкладають у прокрустове ложе примусової «правильної» самореалізації, створюючи систему репресивності і саморепресивності. Натомість у демократичному відкритому суспільстві відбувається формування такого цивіліза-

ційного проекту, в якому актуалізовані нерепресивні умови посправжньому гідної самореалізації, існує творча й співтворча атмосфера, що зумовлює реальність, а не ілюзорність цивілізаційного розвитку.

У цьому плані надзвичайно важливо показати нашим співвітчизникам, що проект щастя, який полягає у егоцентричному родинному споживанні й накопиченні ресурсів, вирваних на «хлібному місці» з бюджету держави, є глибинно негідною самореалізацією – адже вона перекреслює цивілізаційне майбутнє країни. Саме такий проект щастя і самореалізація, заснована на ньому, породжує популізм, який дозволяє політикам займати «хлібні місця» або ставити туди «своїх людей», і неодмінно викликає корупцію – в межах цього проекту щастя завжди не вистачає того, що можна отримати з держбюджету.

Інший проект щастя – це проект «бути, а не мати». В цьому проекті щастя творча й співтворча самореалізація, в процесі якої людина робить продукти, потрібні іншим, і отримує адекватну винагороду або прибуток, навіть в умовах сучасної кризової України, здатна виводити суспільство на цивілізаційний рівень розвинутих країн Європи. Зрозуміло, що в межах цього проекту щастя гідність самореалізації зумовлюється не споживанням, а творчістю, тому самореалізація не стає засобом для володіння чимось, а самоцінністю. Вийти до такого проекту щастя і самореалізації неможливо завдяки контролю і репресивності, навіть дуже конкретної і справедливої. Лише кропітка творча робота інтелектуальної еліти – освітян, учених-гуманітаріїв, філософів, письменників, телеведучих, режисерів, робота для зміни *ціннісних акцентів* у учнів, студентів, читачів, глядачів – здатна змінити неплідні паттерни поведінки як особистості, так і суспільства.

Для осмислення проблем гідної самореалізації людини в контексті цивілізаційного вибору, цивілізаційного проекту та цивілізаційного розвитку України евристично продуктивним видається використати такі методології соціогуманітарного знання, як *потенціалізм* та *метаантропологія*, більше того, показати можливості їх синтезу. Передусім окреслимо сутність методологічної можливості кожної з них.

Під *потенціалізмом* у цьому контексті ми розуміємо напрям розвитку сучасної науки, головним принципом якого, за визначенням академіка С. Пирожкова, «є оцінка багатоманітних можливостей, які закладені в тій чи іншій системі і які за відповідних умов можуть бути реалізовані» [4, с. 9]. Потенціалізм, на «відміну від *калейдоскопізму*, який спирається на аналіз можливостей, що відбулися,... передбачає вивчення більш широкого діапазону передумов, що визначають розвиток конкретного процесу чи системи» [4, с. 9].

Потенціалізм означає необхідність аналізу того чи іншого соціального феномену у категоріях *можливості* та *дійсності*. Звідси правомірність використання поняття «потенціал», що відображає «різні аспекти саморуку внутрішніх елементів конкретної системи від можливості до дійсності» [4, с. 9].

Отже, потенціалізм дозволяє нам збагнути розвиток тієї чи іншої країни у динаміці, головне – визначити її *реальні*, а не ілюзорні, *утопічні* амбіції і можливості.

Роль та місце *метаантропології* в соціогуманітарному знанні може бути осмислене у двох фундаментальних виявах: 1) як мета-теорії наук про людину, її буття в культурі та соціумі, що інтегрує результати одночасного розвитку цих сфер, та 2) філософії розвитку людини. В результаті «філософська антропологія як метаантропологія може бути осмислена у широкому та строгому сенсі, що виражає специфічну подвоєність її завдань» [9, с. 6].

«Метаантропологія у строгому сенсі» як напрям української філософії має інтегрально-методологічне значення для сучасного соціогуманітарного знання як проект, оснований на розділенні людського буття «на буденний, граничний і метакричний виміри, яким відповідають буденний, особистісний та філософський типи світогляду. Буденне буття людини формується волею до самозбереження і продовження роду, граничне, з одного боку – волею до влади, з іншого – волею до пізнання і творчості, метакричне – волею до любові, свободи і толерантності» [8, с. 125–271; 10, с. 207–212].

Такий підхід продовжує філософські пошуки класика філософської антропології М. Шелера [11] і класика філософії персоналізму М. Бердяєва [2]. У сучасній українській філософії метаантро-

пологія є однією з тенденцій розвитку Київської світоглядно-антропологічної школи, започаткованої академіком В. Шинкаруком.

Важливо усвідомити, що метаантропологія у точному та в широкому сенсах не може бути жорстко поділеною на дві протилежні царини – вони зумовлюють одна одну. Лише як метатеорія соціогуманітарного знання метаантропологія може бути філософією розвитку людини; лише як філософія розвитку людини метаантропологія здатна до інтегруючої функції в гуманітаристиці й суспільствознавстві.

Поєднання потенціалізму і метаантропології як методологічних стратегій підсилює можливості кожної з них. Потенціалізм набуває світоглядно-ціннісного вектора, а метаантропологія долає відстороненість від реалій іманентних процесів розвитку людини і суспільства.

Отже, маємо *метаантропологічний потенціалізм* – методологію розвитку життєвого потенціалу людини, нації, людства від буденних до вищих граничних та метаграничних проявів.

Під життєвим потенціалом у широкому сенсі можна розуміти цілісність головних можливостей людини – і тілесних, і душевних, і духовних. Метою будь-якої відкритої й гуманістичної соціальної системи є *розкриття життєвого потенціалу людини*, її самореалізації як умови становлення суспільства. Усвідомлення цього дає можливість розуміти метаантропологічний потенціалізм не просто як методологічну стратегію соціогуманітарних теорій, а й як практичну парадигму розвитку країни.

У методології метаантропологічного потенціалізму продуктивно використовувати передусім такий напрям метаантропології, як *соціальна метаантропологія*. В межах цього напрямку тріадична методологія метаантропології (буденне, граничне, метаграничне буття людини) застосовується не лише до людини як неповторної екзистенції та особистості, а «до суспільства, а також до людини в контексті суспільства» [3, с. 81].

Якщо мова заходить про самостійний й свідомий вибір шляху розвитку в координатах метаантропологічного потенціалізму в тріаді «буденне, граничне, метаграничне», категорію «буденне» продуктивно замінити на категорію «наявне». На цій основі маємо

такі принципи (етапи реалізації) цієї методології в осмисленні потенцій тієї чи іншої соціальної системи й людини у цій системі:

1. Аналіз параметрів наявного (реального) буття тієї чи іншої соціальної системи і людини в цій системі, а також осмислення їх потенцій.

2. Побудова проекту метаграничного (поза межного) буття соціальної системи, який принципово виходить за межі наявного, але *відображає його потенції* і при цьому є гуманістичним – гідна самореалізація людини в цьому проекті є метою, а не засобом.

3. Оформлення цілісної стратегії досягнення проекту метаграничного (поза межного) буття соціальної системи і людини в ній через перехід потенціального у актуальне, можливого у дійсне, що передбачає *граничне буття цієї системи*.

Відповіді на питання, які потенції соціальної системи і людини в ній можуть бути реальними, а які – утопічними, можна лише завдяки ґрунтовному *компаративістському аналізу результатів першого й другого теоретичних етапів*. Цей компаративістський аналіз повинен бути концептуально скерованим категоріями «можливість – дійсність», «потенціальне – актуальне», «суще – належне».

При цьому саме пара «наявне – метаграничне (поза межне)» дає можливість усвідомити світоглядно-ціннісний, людиновимірний вектор трансформації потенцій у реальність, створивши такий проект і образ оновлення буття людини у суспільстві, який дозволить винести всі граничні випробування на шляху оновлення.

Таким чином, новий цивілізаційний проект будь-якого суспільства означає не лише зміну його параметрів як *соціальної системи*, а й *трансформацію буття людини, передусім її самореалізації*. Звідси – актуальність методології метаантропологічного потенціалізму для осмислення і цивілізаційного вибору країни, і її цивілізаційного проекту і втілення цього проекту, розуміння логіки і ризиків розвитку на всіх етапах. Метаантропологічний потенціалізм відкриває можливість актуалізації змін способу життя і цінностей людини, а отже – її буттєвих основ. Разом із тим, використання цієї методології дає можливість усвідомити, що не можна відривати людину «як від природно-

біологічної передісторії... так і від своєї внутрішньої природи людської індивідуальності, незалежного самопізнання» [5, с. 67].

Людина не є іграшкою в руках політиків, політтехнологів і «соціальних інженерів», будь-які продуктивні цивілізаційні зміни у соціальному вимірі сьогодні можливі лише за умов вільної і творчої самореалізації особистості. Цілком очевидно, що «нові горизонти відкриваються перед тими країнами, чий суспільний устрій виявиться здатним максимальною мірою забезпечити, з одного боку, реалізацію творчого *потенціалу* своїх громадян, а з іншого – задоволення їхніх *потреб*» [5, с. 67].

Важливо усвідомлювати, що без здійснення цивілізаційного вибору як обрання цивілізаційного проекту, який сприяє гідній самореалізації людини, відбувається втрата *суб'єктності країни*; це замикає її у минулому і викреслює з-поміж можливих лідерів цивілізаційного поступу. Інша справа, що вибір країни може здійснюватися під тиском зовнішніх геополітичних суб'єктів; це також означає втрату країною суб'єктності, а отже, можливостей реалізації власного потенціалу.

Виділимо декілька рис продуктивного цивілізаційного вибору, умовою продуктивності якого є цивілізаційний проект, що сприяє посиленню суб'єктності України та гідній самореалізації людини в ній.

Будь-яка країна здійснює цивілізаційний вибір як суб'єкт, а не об'єкт, тільки реалізуючи *власні стратегії розвитку* – створює цивілізаційний проект і втілює його. Саме наявність стратегій розвитку, які не залежать від зміни політичних еліт, робить країну суб'єктом геополітики. Цивілізаційний вибір, як вибір лише геополітичного місця у світі, неодмінно обертає країну на об'єкт геополітики, що призводить до втрати реальної незалежності і суверенітету, а її цивілізаційний проект обертається на проект вічної провінційності.

Слід також усвідомлювати, що цивілізаційний вибір, цивілізаційний проект і цивілізаційний розвиток у своїх продуктивних формах можливі лише за умови реальної консолідації народу країни. Під реальною консолідацією можна розуміти лише *консолідацію самореалізованих громадян*. Саме тоді відповідальність за цивілізаційний вибір, творення і втілення цивілізаційного проекту бере на себе не лише уряд, політики, державні й суспільні діячі, а й

більшість громадян. Саме тоді цивілізаційний розвиток буде не лише низкою гасел й імітацією реформ, а стане дійсним рухом країни, що змінює спосіб життя на основі обраних цінностей, причому не якийсь абстрактний спосіб життя, а спосіб життя на рівні *громадянина*.

Конструктивний цивілізаційний вибір, проект і розвиток на їх основі здійснюється за умови *консенсусу*, а не лише компромісу політичних партій та груп, які активно задіяні в суспільному житті й представляють різні соціальні групи й регіони країни. Політичні партії й групи та їх лідери повинні бути у стані *обопільної довіри* й проявляти публічно не взаємні чвари, прагнучи набути рейтингу через приниження опонента, а здатність довіряти і входити у стан співтворчості, що буде актуалізувати довіру народу до політиків і влади загалом.

Досвід людства знову і знову підтверджує, що цивілізаційний вибір, який розгортається у проект та його втілення, стає посправжньому продуктивним для самореалізації і загалом життя громадян лише за умови *взаємодії політичної еліти з елітою інтелектуальною* – передусім з експертним середовищем морально й фахово авторитетних науковців, які здатні створити й відповідально та критично проаналізувати різні моделі-проекти цивілізаційного вибору країни та окреслити стратегії їх досягнення.

Не можна не визнати, що цивілізаційний розвиток країни, що закладається під час обрання цивілізаційного проекту, не повинен вступати у суперечність з *архетипами її культури й особливостями її ментальності*. Кожна культура у творчості її представників має здійснити свою, закладену в її глибинних основах місію збагачення загальнолюдської культури.

Для набуття повноцінної суб'єктності України, яка породжує гідну самореалізацію громадян і, одночасно, породжується нею, необхідно розв'язати проблему *цивілізаційного протистояння* з сучасною Росією. Важливо усвідомлювати, що це протистояння для Росії значною мірою є цивілізаційним протистоянням із Заходом як таким.

Російський політикум і значна частина його електорату сприймає Україну не як суб'єкта, що створює *власний* цивілізаційний

проект, а як частину свого «*московсько-православного цивілізаційного проекту*», який базується на інших цінностях, ніж західні.

Саме тому таке протистояння сприймається в Росії не як протистояння *інтересів*, а як протистояння *цінностей*. У сучасній Росії вважають, що Захід порушив писані й неписані домовленості, що склалися під час демонтажу СРСР, головною з яких є *імперське право* Росії впливати на територію колишньої союзної наддержави. «Захід зайшов надто далеко на Схід», – вважають у Кремлі. Це зумовлює принципову непримиримість й безкомпромісність російської позиції на будь-яких перемовинах з «українського питання».

Така обставина актуалізує необхідність активної і, одночасно, виваженої і мудрої позиції українських учених, дипломатів, політиків, громадських і державних діячів, яка враховує буття України на розломі західноєвропейської та євразійської цивілізацій. Така позиція повинна вибудовуватися на основі розуміння своєрідності українського цивілізаційного проекту і необхідності його втілення на основі *реальних можливостей* [7] в ім'я гідного розвитку людини.

Цивілізаційний проект і, відповідно, цивілізаційний розвиток України повинен бути відповіддю на виклики часу. Проте відповідати слід не лише на *виклики всередині країни* і навіть не лише на *виклики країні ззовні*.

Цивілізаційний проект України має стати відповіддю на нові *глобальні виклики*, які постають уже *викликами людській природі* і породжують принципово нові стратегії самореалізації людини. Лише тоді цей цивілізаційний проект буде підтриманий світом.

Які ж нові глобальні виклики маємо в сучасному світі?

По-перше, це *виклик неототалітаризму* або неототалітарний виклик. Цей виклик спричинюється передусім новітнім міжнародним тероризмом і, відповідно, означає появу новітнього тоталітаризму або неототалітаризму. Важливо усвідомити, що цей виклик породжується терористичними загрозами і, одночасно, породжує їх. На початку XXI століття маємо виражену проблему відновлення тоталітарних тенденцій у суспільному житті, які приховані за зовнішніми ознаками демократії. Це зумовлено як екологічними небезпеками, так і небезпеками світового тероризму, який є результатом зіткнення культур і цивілізацій в умовах економічної й політичної глобалізації. Неототалітаризм значною

мірою породжується і конкуренцією різних проєктів глобалізації, представлених, наприклад, США, Росією, Китаєм тощо.

Неототалітаризм – це тоталітаризм епохи екранної культури і *екранного способу життя*. Це тоталітаризм епохи соціальних мереж та інформаційних війн. На відміну від посттоталітаризму, неототалітаризм здатний задіяти ресурси інформаційно-мережевого суспільства, особливо екранної культури – телебачення та Інтернету, де відбуваються різноманітні дискусії, які *належним чином модеруються*. Неототалітаризм – це тоталітаризм, в якому пряма пропаганда доповнюється *технологіями ідеологічно заангажованих модерацій стихійних або спровокованих дискусій* – передусім у соціальних мережах Інтернету.

По-друге, це *виклик гендерних інновацій*. Це виклик гендерною рівністю та свободою вибору гендерної й сексуальної ідентичності. Практика гендерної рівності для багатьох країн, що століттями перебували у патріархальному бутті, стає приховано деструктивною – аж до гальмування народжуваності та демографічної кризи. З іншого боку, маємо низку інновацій у організації сексуального життя. В західному світі, передусім у світі протестантської цивілізації, дедалі звичнішими стають одностатеві шлюби і навіть виховання дітей у таких шлюбах, що робить їх *одностатевими сім'ями*. Різноманітні статеві переверзії, які століттями вважалися аморальними, починають сприйматися лише як девіації, що є результатом *особистого вибору* і не мають відношення до суспільної моралі.

По-третє, це *виклик трансгуманізму*. Цей виклик пов'язаний з бажанням сучасної людини здобути владу над соціальними та особистісними процесами за допомогою інформаційних технологій, а також трансформувати свою тілесність біо- та нанотехнологіями – аж до подолання видовової межі тривалості життя. Виклик трансгуманізму є найменш відчутний у сьогоднішній Україні, але він у своїх світоглядно-ідеологічних формах сигналізує про важливу проблему – бажання еволюціонувати не в морально-духовній, а у фізично-тілесній площині, безкінечно продовжуючи та підсилюючи буденний вимір людського буття.

За яких умов Україна здатна генерувати і втілювати цивілізаційний проєкт, який відповідає на ці глобальні виклики? Це

можливо лише тоді, коли в країні існує атмосфера сприяння осмисленому творчому і співтворчому буттю людини, усвідомлені й подолані комплекси реваншизму, ресентименту та меншовартості.

У процесі втілення цивілізаційного проекту України необхідно не залякувати і не спонукати, а *зацікавлювати* людей – і в економічній, і в політичній, і в духовно-культурній царинах.

Адже головним суб'єктом реалізації цивілізаційного проекту України в умовах демократичного суспільства є не абстрактна держава, культура чи громадянське суспільство, а вільний самореалізований громадянин, який творить нову державу, нову культуру і нове громадянське суспільство, роблячи свою країну суб'єктом світової історії.

Враховуючи складні умови, в яких сьогодні існує Українська держава, креативний відповідальний громадянин часто-густо за необхідності стає волонтером, але надалі повинен отримувати розуміння й підтримку від держави і, вступаючи з нею у партнерські стосунки, виходити за межі *лише* волонтерського статусу. Рух від статусу волонтера, що розпочав соціально значущий проект, до статусу державного службовця, вченого, професійного журналіста, ефективного бізнесмена – ось вектор гідної самореалізації людини в сучасній та майбутній Україні.

Отже, саме гідна самореалізація людини є метою цивілізаційного проекту України. Однак гідна самореалізація «є одночасно його передумовою і способом здійснення – без самореалізованих і самодостатніх людей, які зазвичай становлять середній клас і органічно об'єднуються в економічні, політичні, духовні спільноти, цей проект стає утопічним» [6, с. 45–52].

Виникає суперечність, яка повинна бути розв'язана діалектично – держава, яка є головним суб'єктом цивілізаційного проекту України, повинна виявити належну активність у створенні соціальної атмосфери для актуалізації енергійних і креативних особистостей, дбаючи про надання рівних умов для здобуття освіти, підвищення кваліфікації та справедливую дію «соціальних ліфтів» – сформувані і підтримувати єдині для всіх «правила гри» у суспільстві, де людина є вищою цінністю.

Можливість самореалізації людини в сучасній та майбутній Україні суттєво ускладнюється тим, що гібридна війна, у просторі

якої Україна існує вже кілька років, є не просто локальною ситуацією. Вона – елемент нового світового порядку. Тут цілком можна погодитися з академіком В. Горбуліним [1].

Що таке гібридний світовий порядок? У контексті сказаного вище його цілком можна було назвати неототалітаризмом. Це сценарій відносин між країнами і в середині країн, коли інтереси домінують над моральними принципами, тактика стає стратегією, а світоглядна еkleктика і хаос існують під маскою чітких пропагандистських гасел.

Гібридний світовий порядок – це спосіб ведення політики чужими руками через системні маніпуляції колективною свідомістю та колективним позасвідомим для створення спочатку *ситуацій хаосу*, а надалі – *хронічного стану керованого хаосу* соціальної системи.

Як уже зазначалося вище, гібридний світовий порядок – це сценарій світоустрою, в якому одні країни чітко визначають своє право бути суб'єктами і режисерами геополітики, тоді як іншим відводиться беззаперечна роль статистів, що використовуються для впливу на суб'єктів-конкурентів. При цьому статистам навіюється, що вони і є справжніми режисерами своєї долі.

Використовуючи підхід метаантропологічного потенціалізму, можна припустити, що режисери гібридного світопорядку прагнуть створити свої цивілізаційні проекти для кожної з керованих країн, які повинні постійно коливатися між наявним та граничним буттям, що і дає можливість маніпулювати ними.

Світ при цьому нагадує дивну виставу, яку скеровують декілька режисерів, що сповідують різні підходи, по-різному бачать фінал і всіма можливими засобами приховують себе як режисерів.

Така взаємодія суб'єктів гібридного світового порядку породжує непередбачені наслідки, одним з яких стає хронічний міжнародний тероризм. Тому гібридний світовий порядок може бути названий також *гібридним світовим безпорядком, світовим безладом*.

Чи є гібридний світовий порядок органічним для людства, таким, що означає новий його етап, чи це – *хвороба людської історії*, таке її викривлення, якого не було раніше? Я запропонував би таку метафору: *онкологія людства*, або, точніше, *онкологія людяності*. Адже цей світовий порядок суперечить не лише

попередньому світовому порядку, що був сформований після Другої світової війни, а всій людській моралі, всьому способу людського буття, що склався за останні два тисячоліття. В цьому світовому порядку проглядає щось таке, що є небезпечним для людини взагалі, те, що виводить людину по той бік добра і зла, по *той бік людяності*.

У контексті сказаного закономірним є запитання: чи не є корупція і популізм, ці глибинні *внутрішні загрози* самому існуванню Української держави, що останнім часом проходять складну еволюцію, демонструючи свою живучість, закономірними проявами цього гібридного світового порядку, проявами, які мають не лише внутрішні причини, а й зрежисовані ззовні? Тими проявами, що провокують у край небезпечно відчуження політичних еліт та недовіру до них громадян, руйнуючи саму можливість гідної самореалізації?

Якщо стан гібридних воєн та гібридних стосунків у світі є не стихійним, то чи можемо говорити навіть про *філософію гібридного світового порядку*? Якщо це так, то повинна бути і *філософія подолання гібридного світового порядку*. І в цьому може бути дуже важлива місія у світі сучасної України. А також світоглядний вектор гідної самореалізації нашого сучасника в Україні.

Гуманітарні технології, політичні й дипломатичні способи подолання гібридного світового порядку, які не посилюють його симетричними, дзеркальним відповідями, а трансформують його і його суб'єктів, – ось що зараз гранично потрібно Україні і що повинно увійти у її цивілізаційний проект і цивілізаційний розвиток, формуючи реальні умови гідної самореалізації її громадян.

1. Горбулін В. Хитромудра невизначеність нового світопорядку // Дзеркало тижня. 2016. № 30. 27 серпня.

2. Бердяев Н. А. О назначении человека. Москва: Республика, 1993. 383 с.

3. Крилова С. Краса людини: особистість, сім'я, суспільство (соціально-філософський аналіз). Ніжин: Аспект-Поліграф, 2011. 344 с.

4. Пирожков С. И. Трудовой потенциал в демографическом измерении. Киев: Наукова думка, 1992. 180 с.

5. Пирожков С. І. Образ людини і трудовий потенціал населення // Філософська і соціологічна думка. 1991. № 7. С. 66 – 81.
6. Пирожков С. І., Хамітов Н. В. Цивілізаційний проект України: від амбіцій до реальних можливостей // Вісник НАН України. 2016. № 6. С. 45–52.
7. Пирожков С. І., Хамітов Н. В. Цивілізаційний вибір України в глобалізованому світі // Дзеркало тижня. 2016. № 28. 13 серпня. С. 4.
8. Хамитов Н. Философия: бытие, человек, мир. От метафизики к метаантропологии. 3-е издание, исправленное и дополненное. Киев: КНТ, 2016. 268 с.
9. Хамітов Н. Філософська антропологія як метаантропологія: метатеорія гуманітарних наук і філософія антропо-трансценденції // Збірник наукових праць. Філософія людини як шлях гуманізму та гідності у граничному бутті суспільства: підхід філософської антропології як метаантропології. Київ, НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. С. 6 – 30.
10. Хамитов Н. Метаантропология // Хамитов Н., Крылова С., Розова Т. и др. Философская антропология: словарь. 3-е издание, исправленное и дополненное. Киев: КНТ, 2016. С. 207 – 212.
11. Шелер М. Философское мировоззрение // Избранные произведения. Москва: Гнозис, 1994. 480 с.